

วิธีการขับร้องหมอลำกลอน ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย MOH LUM KLON'S VOCAL STYLE OF MOH LUM KLON PO CHALADNOI

สุริยพงษ์ บุญโกลม*
ข้ามคม พรประสิทธิ์**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องวิธีการขับร้องหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย (ครูฉลาด ส่งเสริม) วัดอุประสงค์เพื่อศึกษาระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย และเพื่อศึกษากลวิธีการขับร้องหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย โดยใช้กลอนลำทางยาวตามน้องทั่วอีสาน ในการดำเนินการวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการวิจัยพบดังนี้ ระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ คือ การแสดงเฉพาะกิจ การแสดงครึ่งคืน และการแสดงทั้งคืน โดยจะมีความแตกต่างกันคือ การแสดงเฉพาะกิจ ผู้ว่าจ้างจะมาติดต่อการแสดงเพื่อแสดงในงานต่าง ๆ เป็นการเฉพาะไม่แสดงเป็นเรื่องราว อาจเป็นการว่าจ้างเพื่อแสดงในตอนใดตอนหนึ่ง ส่วนการลำแบบครึ่งคืนและเต็มคืน หมอลำจะแสดงไปจนถึงเวลาประมาณเที่ยงคืนและทั้งคืนตามลำดับขั้นตอน การแสดงหมอลำจะประกอบไปด้วย การลำบทกลอนลำไหว้ครู การลำกลอนลำเกี่ยวกับเจ้าภาพหรือกลอนลำยอศรัทธา ซึ่งเป็นกลอนลำที่แต่งขึ้นเฉพาะสำหรับงานนั้น ๆ การลำบทกลอนลำแนะนำตัว การลำบทเกี่ยวพาราสี การลำกลอนลำที่แสดงเรื่องราวและการลำลา กลวิธีการร้องหมอลำกลอน จากการศึกษากลอนลำทางยาวตามน้องทั่วอีสาน มีลักษณะเป็นลำทางยาวหรือลำล่อง พบกลวิธีการร้องคือ การปิดท้ายเสียง การร้องเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้น้ำเสียงเพื่อสื่ออารมณ์ การเอื้อนโดยใช้ลูกคอ และการร้องโดยใช้คำพิเศษ โดยการใช้เสียงเพื่อสื่ออารมณ์เป็นกลวิธีที่พบมากที่สุด

คำสำคัญ: การขับร้องหมอลำกลอน/ ป. ฉลาดน้อย/ครูฉลาด ส่งเสริม

Abstract

This thesis is about Moh Lum Klon's vocal style of Moh Lum Klon Po Chaladnoi (Kru Chalad Songserm). The purpose is to study the strategies as well as the vocal techniques employed in the performance of Por. Chalard-Noi by studying Klon-Lam-Tang-Yao-Tam-Nong-Tua- Isan. This study is conducted by using a qualitative approach. The research findings are as follows. The strategies employed in the performance of Por. Chalard-Noi can be divided into three major categories: performance for special occasions; half-night performance; all-night performance. Regarding performances for special occasions, he will be contacted to perform on a certain occasion and the story will not be told entirely but rather just some parts. For half-night and all-night performance, he will perform until around midnight and all night respectively. The process includes singing in honor of the teachers, singing about the host or singing Lum-Yoh-Sat-Ta, which is specially composed for that certain occasion, singing introducing himself, singing about courting, singing to recount some stories, and singing to bid farewell. According to the study of Klon-Lam-Tang-Yao-Tam-Nong-Tua- Isan, the techniques used are Lum-Tang-Yao or Lum-Long. The frequently found techniques are dropping off the last sound, imitating nature sounds, expressing feelings through tones, clucking the sound from the throat, and using special words in singing. The mostly used one is expressing feelings through swing melodies.

Key Words : Vocal techniques of Lum-Klon/ Por. Chalard-Noi/ Kru Chalard Songserm

* นิสิตระดับปริญญาโทบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาดุริยางคศิลป์ สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, suriyaphong.b@hotmail.com

** รองศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาดุริยางคศิลป์ สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pkumkom@yahoo.com

บทนำ

หมอลำ เป็นมหรสพที่มีความสำคัญในภาคอีสาน หมอลำเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวอีสานไม่ว่าจะเป็นประเพณีต่าง ๆ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหรือให้ความบันเทิง หมอลำจึงกลายเป็นวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวอีสานที่ชัดเจนที่สุด หมอลำมีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน และมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ตามสภาพบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จนกลายเป็นหมอลำที่พบเห็นได้ในปัจจุบัน หมอลำจึงเป็นเสมือนดนตรีที่ยังมีชีวิตและพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ “หมอลำ” หมายถึงผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เป็นทำนองผ่าน “การลำ” คือการเปล่งเสียงในทำนองต่าง ๆ ตามลักษณะของ “กลอนลำ” คือบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นโดยไม่มีจังหวะตายตัว มีที่มาจากวรรณกรรมพื้นบ้าน นิทาน ชาดก คติสอนใจ คุณธรรม จริยธรรม จารีต ประเพณี ค่านิยม รวมไปถึงความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น กลอนลำอาจจะเป็นบทร้องที่สืบทอดกันต่อเนื่องมาตั้งแต่โบราณ หรือจะเป็นกลอนลำที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ก็ได้ (บุษกร บินทสันต์ และข้าคม พรประสิทธิ์, 2553: 2)

การขับร้องหมอลำนั้น จะมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ เช่น ในจังหวัดอุบลราชธานี หมอลำจะมีทำนองและลักษณะการเอื้อนช้า เอื้อนละเอียด มีการเกริ่นขึ้นต้นด้วยฟ้า ฝน อากาศ เป็นต้น ถือเป็นลักษณะเฉพาะตัวของหมอลำอุบลราชธานี ซึ่งการร้องหมอลำของชาวอุบลราชธานีนั้น ได้รับยกย่องว่าเป็นสุดยอดของการร้องหมอลำ มีการเอื้อนที่ละเอียด ชัดเจน สามารถถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างลึกซึ้ง ในปัจจุบันมีหมอลำที่ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) จำนวน 6 ท่าน ซึ่งล้วนเป็นหมอลำที่มีภูมิลำเนาเป็นชาวอุบลราชธานีแทบทั้งสิ้นคือ หมอลำทองมาก จันทะลือ ในปี 2529 หมอลำเคนดาเหลา ในปี 2534 หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ในปี 2536 หมอลำบุญเพ็ง ฝั้วผิวชัย ในปี 2540 หมอลำฉลาด ส่งเสริม ในปี 2548 และ หมอลำบานเย็น รากแก่น ในปี 2556

หมอลำกลอนเป็นเพลงพื้นบ้านของอีสานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดและที่ใด สันนิษฐานว่าคงมีมาพร้อมกับการกำเนิดชุมชนอีสาน โดยพัฒนามาจากการใช้ภาษาพูดธรรมดาต่อมาเป็นการพัฒนาเป็นการขับร้องซึ่งแต่งเนื้อหา และทำนองขึ้นมาตามภาษาของตนเอง ประกอบกับชาวอีสานมีความเจ้าบทเจ้ากลอนด้านวรรณคดีอยู่มาก ได้จดหรือเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นคัมภีร์ ซึ่งในระยะแรกการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ จะใช้เหล็กจารึกลงในแผ่นไม้ที่ตัดเป็นท่อนตามความยาวของกลอนโดยการจารลงบนไม้ไผ่ หากวรรณคดีเรื่องใดยาวก็อาจจะต้องใช้ไม้ไผ่หลายปล้องหลายลำในการจารึกจนกว่าจะจบเรื่อง ทำให้เกิดการเรียกคัมภีร์ที่จารึกลงบนลำไม้ไผ่ตามลักษณะนามของไม้ไผ่และชื่อเรื่องที่จารึกลงไปว่า “ลำ” เช่น ลำพระเวสสันดร ลำมหาชาติ ลำการะเกด ลำสังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น (สุนทร อภิสุนทรางกูร, 2529: 36)

หมอลำกลอน เป็นเพลงพื้นบ้านที่ลำตัวต่อกันระหว่างหมอลำชายกับหมอลำหญิง เรื่องราวที่นำมาขับลำเป็นบทร้อยกรองที่ไม่ยาวนาน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเกี่ยวพาราสี การประชันความรู้เกี่ยวกับคติโลกคติธรรม หรือลำเพื่อแข่งขันความฉลาดเฉลียวและปฏิภาณไหวพริบระหว่างชายหญิง บางครั้งนิยมเรียกว่า ลำโจทย์ – ลำแก้ หรือสมมติสถานการณ์แย่งชิงความรักระหว่าง 2 ชาย 1 หญิงเรียกว่า ลำชิงชู้ บางครั้งเป็นการแย่งชิงความรักระหว่างหญิงสองชายหนึ่งเรียกว่า ลำชิงชาย การลำในลักษณะนี้เป็นการเปิดโอกาสให้หมอลำได้แสดงออกทางความสามารถ ความรอบรู้ ให้ผู้ฟังเกิดสติปัญญา หมอลำกลอนผู้แสดงมีทั้งชายและหญิงลำโต้ตอบกันร่ำตามเนื้อหาบทกลอน โดยบทกลอนที่ใช้ในการลำมีหลายรูปแบบ เช่น กลอนเกี้ยว กลอนชมธรรมชาติ กลอนลำล่องยาว กลอนลำเตี้ยชนิดต่าง ๆ เช่น ลำเตี้ยธรรมดา ลำเตี้ยสาละวัน ลำเตี้ยพม่า ลำเตี้ยสี่พันดร ลำกลอนนั้นใครมีกลอนดีดึงดูดใจผู้ฟังจะได้รับความนิยมมาก ใครเสียงดีกลอนดีย่อมได้เปรียบกว่าและการลำกลอน ผู้ลำจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบตอบโต้คู่ลำได้จึงจะสนุก ลำกลอนส่วนมากผู้ลำจะแต่งกลอนตามบทกลอนที่จำมาจากครู ในระยะหลังกลอนลำได้พัฒนาไป มีการนำหมอลำกลอนไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่

ส่วนรวม เช่น แต่งกลอนเพื่อเชิญชวนให้เกิดความสามัคคี พัฒนาประเทศชาติในด้านการเกษตรด้าน สาธารณสุข เป็นต้น (เครือจิต ศรีบุญนาท, 2546: 34)

ครูฉลาด ส่งเสริม หรือ ป. ฉลาดน้อย เป็นหมอลำชาวจังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้รับความนิยมและได้รับความยอมรับและยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ในปีพุทธศักราช 2548 ด้วยความที่ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในกลอนลำที่เรียกว่าหมอลำกลอน ซึ่งเป็นลักษณะหมอลำแบบดั้งเดิม และท่านยังได้ชื่อว่าเป็นหมอลำที่มีเอกลักษณ์ของหมอลำอุบลอย่างชัดเจน ท่านเป็นผู้วางแนวคิดในการแต่ง กลอนลำประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนทุกเรื่อง เป็นผู้คิดค้นทำนองลำคือ "ทำนองเมืองอุบล" ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดอุบลราชธานี โดยเฉพาะสำนวนการร้องที่นำเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาเป็น เนื้อหาประกอบ เช่น การบรรยายถึงลักษณะภูมิอากาศ ฟ้า ลม ฝน น้ำ ซึ่งนักแสดงทั้งหลายโดยเฉพาะ นักแสดงตลกชอบนำคำร้องและทำนองลำเมืองอุบลไปล้อเลียน จากทำนองกลอนลำคิดค้นนี้ประชาชนชื่นชอบ และเรียกกันว่า "ทำนอง ป.ฉลาดน้อย"

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาวิธีการขับร้องหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย เนื่องจากท่านเป็นหมอลำที่มีความสามารถในการขับร้องหมอลำกลอน โดยมุ่งเน้นศึกษากลิ่นวิธีการขับร้องหมอลำกลอนและระเบียบวิธีในการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งในการเผยแพร่แก่ผู้สนใจ ตลอดจน เป็นการอนุรักษ์การขับร้องหมอลำกลอน และระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอนเพื่อมิให้สูญหายและเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

วัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย
2. เพื่อศึกษากลิ่นวิธีการขับร้องหมอลำกลอนของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) โดยผู้วิจัยทำการ สัมภาษณ์ ครูฉลาด ส่งเสริม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราและ งานวิจัย โดยวางแนวทางในการศึกษาไว้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากตำรา เอกสาร ตลอดจนตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาวิธีการขับร้องหมอลำกลอน ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย พร้อมทั้งนำข้อมูลที่ได้มาจัดแบ่ง หัวข้อเพื่อทำการวิเคราะห์
3. นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ สรุปผลเพื่อขอคำแนะนำ พร้อมกับนำมาแก้ไข
4. จัดทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์
5. สอดส่องกันวิทยานิพนธ์และดำเนินการแก้ไข พร้อมกับนำเผยแพร่ในวารสารทางวิชาการ

ผลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำมาเรียบเรียงแบบการพรรณนาบรรยายและสรุปเป็นรายงานการ วิจัยดังนี้

ตอนที่ 1 ระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอน

ระเบียบวิธีการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่คือ การแสดงเฉพาะกิจ การแสดงครึ่งคืน และการแสดงทั้งคืน โดยจะมีความแตกต่างกันคือ การแสดงเฉพาะกิจ ผู้ว่าจ้างจะมาติดต่อการแสดงเพื่อแสดงในงานต่าง ๆ เป็นการเฉพาะไม่แสดงเป็นเรื่องราว อาจเป็นการว่าจ้างเพื่อลำในตอนใดตอนหนึ่ง ลำกลอนลำที่ผู้ว่าจ้างต้องการเป็นพิเศษ หรือลำกลอนลำที่แต่งขึ้นเพื่อโอกาสนั้น ๆ การลำในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะมีหมอลำ 1 คน หมอแคน 1 คน เมื่อเดินทางไปถึงงาน อาจมีการลำกลอนลำทางสั้นไหว้ครู กลอนลำแนะนำตัว ต่อด้วยกลอนลำเฉพาะที่ได้ตกลงกัน แล้วลำลา เป็นอันเสร็จสิ้น

ภาพที่ 1 ครูฉลาด ส่งเสริมแสดงหมอลำแบบเฉพาะกิจ กับหมอลำคณะศรีจันทร์ วิถี
ที่มา: สุริยพงษ์ บุญโกลม 15 ตุลาคม 2558

ส่วนการลำแบบครึ่งคืนและเต็มคืนนั้น มีความแตกต่างกันคือ การลำแบบครึ่งคืน หมอลำจะแสดงไปจนถึงเวลาประมาณเที่ยงคืน แล้วก็เสร็จสิ้นการแสดง โดยเนื้อเรื่องที่แสดงอาจจะยังไม่จบ ส่วนการแสดงเต็มคืนนั้น หมอลำจะแสดงไปเรื่อย ๆ จนถึงเวลาประมาณ 04.30 น.หรือแสดงไปจนถึงพระอาทิตย์เริ่มขึ้น ฟ่ำเริ่มสว่างจึงจะเสร็จสิ้นการแสดง แล้วแต่ตกลงกับเจ้าภาพ

การแสดงแบบครึ่งคืน และเต็มคืนนั้น มีขั้นตอนการแสดงคล้ายคลึงกัน โดยเจ้าภาพจะมาติดต่อการแสดงที่บ้านของครูฉลาด ส่งเสริม ซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะหมอลำ “เพชรอุบล” ซึ่งครูฉลาดเป็นหัวหน้าวง โดยเจ้าภาพจะมาติดต่อเรื่องราคา สถานที่ และหมอลำที่ต้องการให้ไปแสดง เรื่องราวที่จะใช้ในการแสดง โดยครูฉลาดจะได้จัดบันทึกรายละเอียดงานที่แสดง เพื่อนำไปประพันธ์บทกลอนลำ ที่กล่าวชื่นชมเจ้าภาพ หรือกล่าวอวยพรเจ้าภาพในงานนั้น ๆ ด้วย เรียกกลอนลำลักษณะนี้ว่า “กลอนลำยอศรัทธา” ราคาจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของหมอลำ และจำนวนของหมอลำที่ต้องการ

เมื่อถึงวันที่แสดงสมาชิกในคณะหมอลำจะมาเตรียมตัวที่บ้านของครูฉลาด เพื่อเดินทางไปทำการแสดง เมื่อไปถึงงานที่จะแสดงแล้ว ฝ่ายเวทีและเครื่องดนตรีจะจัดสถานที่ เจ้าภาพจะจัดสถานที่พักและที่แต่งตัวให้ผู้แสดง รวมถึงจัดอาหารไว้ให้ และจัดเตรียมเครื่องสำหรับไหว้ครู ในช่วงนี้หมอลำก็จะพักผ่อน พุดคุยเกี่ยวกับการแสดง แต่งตัวและแต่งหน้า

ภาพที่ 2 ภาพนักแสดงหมอลำแต่งหน้าหลังเวที
ที่มา : สุริยพงษ์ บุญโกมล 16 ตุลาคม 2558

ก่อนเริ่มการแสดงจะมีการเปิดเพลงเพื่อเป็นการทดลองเครื่องเสียง เพื่อให้ผู้ชมทราบว่าการแสดงจะเริ่มขึ้นแล้ว ในช่วงนี้จะมีพิธีกรประกาศว่าจะมีการแสดงหมอลำ เชิญชวนให้ผู้ชมเข้ามาชม หลังจากนั้นเวลาประมาณ 19.00 น. จะมีนักร้องสลับเปลี่ยนกันขึ้นมาร้องเพลงลูกทุ่ง-หมอลำ โดยจะแต่งกายด้วยผ้าไทย ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นใส่เสื้อแขนกระบอกนิยมห่มทับด้วยสไบผ้าไหม ผู้ชายนิยมใส่เสื้อผ้าไทยแขนยาว อาจมีสไบห่มทับนุ่งกางเกงสีดำหรือสีขาว

เข้าสู่ขั้นตอนเริ่มการแสดงเวลาประมาณ 21.00 น. นักร้องหมอลำออกมาร้องเพลงกันเป็นชุด ๆ ชุดละ 6-8 คน อาจจะร้องสลับกันสองคนในเพลง หรือร้องคนเดียวก็ได้ นักแสดงที่เหลือก็จะเต้นประกอบ ลักษณะการเต้นจะเต้นเป็นจังหวะพร้อม ๆ กันด้วยท่าอย่าง ๆ อาจจะก้าวเป็นจังหวะพร้อม ๆ กันอย่างเดียว หรือรำรำพร้อม ๆ กันด้วยก็ได้

ภาพที่ 3 การแสดงหมอลำในชุดการแสดงช่วงแรก
ที่มา : สุริยพงษ์ บุญโกมล 16 ตุลาคม 2558

เมื่อถึงเวลาประมาณ 21.30 น. ครู ป.ฉลาดน้อย จะเริ่มการแสดงด้วยลำทางสั้นไหว้ครูจาก นั้นจะร้องกลอนลำทางยาวเพื่อแนะนำตัว แล้วจึงร้องกลอนลำที่กล่าวถึงเจ้าภาพ หรือโอกาสที่แสดง หรือเรียกอีกอย่างว่ากลอนลำยอศรัทธา หลังจากนั้นหมอลำฝ่ายหญิงก็จะขึ้นมาทำการลำคู่กัน โดยบทลำจะเป็นบทเกี่ยวพาราสักกัน โดยในระหว่างนี้หมอลำคนอื่น ๆ จะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายที่หลังเวที เพื่อแสดงหมอลำในเรื่องราวที่ได้เตรียมมา

เวลาประมาณ 22.30 น. จะเริ่มทำการแสดงหมอลำเป็นเรื่องราว โดยเรื่องที่นำมาแสดงนั้นส่วนใหญ่จะเป็นนิทานพื้นบ้านอีสาน เช่น นกกระยางขาว ท้าวกำกาดำ ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ พระเวสสันดร และสุวรรณหงส์ เป็นต้น ระหว่างการแสดงอาจจะมีการร้องเพลงต่าง ๆ ที่ประพันธ์เนื้อร้องขึ้นใหม่ หรือใช้เพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมนำมาขับร้องให้สอดคล้องกับเรื่องราวที่แสดง และมีการสอดแทรกด้วยการแสดงตลกในเนื้อเรื่องโดยการแสดงของคณะเพชรอุบลนั้น จะไม่มีทางเครื่องหรือแดนเซอร์ เนื่องจากต้องการที่จะอนุรักษ์การแสดงหมอลำในแบบดั้งเดิมให้คงอยู่เอาไว้

การแสดงทั้งคืนจะแสดงไปเรื่อย ๆ จนเสร็จสิ้นเวลา 04.30 น. สำหรับการแสดงครึ่งคืนจะเสร็จสิ้นเวลา 23.30 น. ก่อนการแสดงเสร็จสิ้นหมอลำทุกคนจะออกมาลำกลอนที่แต่งขึ้นเพื่อเป็นการลำลา และอวยพรให้ผู้ฟังหมอลำโดยผู้ลำจะเป็นครู ป.ฉลาดน้อยเพียงคนเดียว แต่หมอลำทุก ๆ คนจะมายืนคอยยกมือขึ้นอนุโมทนา เมื่อกล่าวอวยพร และยกมือไหว้อำลาผู้ชม โดยครู ป.ฉลาดน้อย จะเริ่มต้นกล่าวกลอนลำขึ้นชมเจ้าภาพ ลำขอบคุณ ทั้งเรื่องสถานที่และอาหารการกิน จากนั้นกล่าวอวยพรผู้ชมหมอลำ เมื่อเสร็จสิ้นครูป.ฉลาดน้อย จะร้องกลอนลำเพื่อส่งท้ายเป็นกลอนลำเต้ยที่มีจังหวะสนุกสนาน ในช่วงนี้ดนตรีจะบรรเลงดนตรีจังหวะที่รวดเร็ว แคนเป่าทำนองลำเต้ย หมอลำคนอื่น ๆ เต้นประกอบจังหวะ จากนั้นหมอลำหญิงก็จะมาลำเต้ยบทต่าง ๆ ลักษณะการร้องจะเป็นการลำสลับกันไปคนละบท โดยเมื่อร้องจบของแต่ละคนแล้วหมอลำก็จะกล่าวอำลาและอวยพรเล็กน้อย เช่น “ไปละเด้อพี่น้อง ขอให้ร่ำให้รวย” หมอลำที่เหลือก็จะเต้นประกอบ เมื่อลำเสร็จแล้วหมอลำบางคนก็จะเดินลงเวทีไปเพื่อเตรียมตัวกลับ แต่หมอลำบางคนยังอยู่เพื่อเป็นทางเครื่องให้กับหมอลำที่เหลือ

หลังจากหมอลำคนสุดท้ายร้องเสร็จก็จะกล่าวอำลา และอวยพรเล็กน้อย “ขอบคุณหลาย ๆ ค่ะ พวกเฮาชาวหมอลำเพชรอุบลกะขอลำลาเพียงท่อนี้ ขอให้พี่น้องทั้งหลายเดินทางเมื่อโดยสวัสดิภาพ ร่ำรวยสุขคู่คู่คนดีค่ะ ขอบคุณหลาย ๆ ค่ะ” และเสร็จสิ้นการแสดงเพียงเท่านั้นในเวลาประมาณ 05.00 น.

ตอนที่ 2 กลวิธีการแสดงหมอลำกลอน

จากการวิเคราะห์กลอนลำทางยาวตามน้องท้าวอีสานของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย สรุปได้ดังนี้

วิธีการร้อง

กลอนลำทางยาวตามน้องท้าวอีสาน ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย มีลักษณะเป็นกลอนลำทางยาว หรือลำล่อง ใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีหลักสามารถแบ่งวิธีการร้องเป็น 3 ช่วงได้ดังนี้

1. ช่วงโอ้ หรือเกริ่น ในกลอนลำบทนี้จะปรากฏช่วงโอ้ หรือช่วงเกริ่น ในวรรคที่ 1 – 5 ลักษณะการร้องจะเป็นการร้องแบบอิสระกล่าวคือ ไม่มีจังหวะที่ชัดเจนนัก ผู้ร้องสามารถรอคอยจังหวะเพิ่มเติมเสียงเอื้อน หรือเพิ่มเติมคำสร้อยต่าง ๆ ได้โดยผู้เป่าแคนจะคอยฟังผู้ร้อง และคอยเข้าจังหวะการร้องในท่อนนี้ จะมีคำร้องที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของครูฉลาด คือการขึ้นต้นด้วย

ธรรมชาติ เช่น “ดิน น้ำ ลม ไฟต้นไม้ หรือสัตว์อื่น ๆ ” และมีการใช้คำกล่าวว่า “แห่ล่บวาคนี้” ซึ่งการร้องคำเหล่านี้ ครูฉลาดเป็นผู้คิดค้นขึ้นเป็นคนแรกและใช้เรื่อยมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ ได้ชื่อว่าเป็นกลอนลำทำนองอุบล หรือ “วาคอุบล” ซึ่งกลอนลำเมืองอุบลหรือวาคอุบลนั้น จะใช้กับลำทางยาวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลำล่อง” เท่านั้น เป็นกลอนลำที่มีจังหวะช้า มีการเอื้อนเสียงมาก มีการบรรยายถึง สถานที่ ธรรมชาติ หรือความพลัดพราก การจากลา เป็นต้น นับเป็นลำกลอนที่ยากที่สุด (ครูฉลาด ส่งเสริม,สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2559) และจะหาผู้ที่มีความสามารถในการร้องได้ค่อนข้างน้อย

2. ช่วงเนื้อร้อง ในช่วงนี้หมอลำจะร้องไปตามทำนองกลอนลำของตน โดยจะแบ่งเป็นวรรค ๆ การร้องกลอนลำทางยาวนี้ ผู้ขับร้องจะต้องมีความเชี่ยวชาญการลำเป็นอย่างมาก เนื่องจากกลอนลำทางยาวจะมีการเอื้อนมาก และมีการถ่ายทอดอารมณ์ด้วยเสียงร้อง ในกลอนลำบทนี้มีการใช้กลวิธีการผ่อนเสียง หนัก เบา การใช้ลูกคอเพื่อเอื้อนเสียง การปิดเสียงท้ายคำร้อง การร้องเลียนเสียงธรรมชาติ และการเอื้อนเพื่อแสดงอารมณ์ต่าง ๆ เช่น การร้องให้ การรำพึงรำพัน โดยการสอดแทรกเสียงร้องให้ หรือเสียงธรรมชาติอื่น ๆ หลายครั้ง กลอนลำตามน้องท้าวอีสานบทนี้มีการใช้คำว่า “พุ้นแล้ว” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของครู ป. ฉลาดน้อย ที่คิดใช้คำนี้เป็นคนแรกจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลอนลำอุบลเช่นกัน สามารถพบได้ในการจบท้ายประโยคหลายครั้ง

3. ช่วงลงจบ จะเป็นการร้องทำนองที่เอื้อนด้วยจังหวะอิสระอย่างมีเอกลักษณ์ มีการการผันเสียงขึ้นลงสลับไปมาด้วยเสียงสูงต่ำสลับกันอย่างรวดเร็ว ผู้ร้องจะต้องมีความเชี่ยวชาญในการใช้เสียงแม่นยำในทำนอง และมีลูกคอที่แข็งแรงสามารถบังคับเสียงได้อย่างที่ใจต้องการ ลักษณะคล้ายคนร้องให้คร่ำครวญจะขาดใจ ซึ่งช่วงนี้เองที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของครู ป. ฉลาดน้อย จนมีคำกล่าวที่ว่า “จะร้องให้ใจขาดตายพุ้นบ้อ” (แปลว่า จะร้องให้คนฟังใจขาดตายเลยหรือ)

กลวิธีที่ใช้ในการขับร้อง

จากการวิเคราะห์กลอนลำทางยาวตามน้องท้าวอีสาน อีสาน ของครู ป.ฉลาดน้อย พบกลวิธีที่ใช้ในการร้องดังนี้

1. กลวิธีการปิดท้ายเสียง การปิดท้ายเสียงจะมีวิธีการร้องคือ ร้องเสียงเต็มในคำนั้น ๆ แล้วปิดท้ายเสียงไปใช้เสียงนาสิกอย่างรวดเร็ว ลักษณะคล้ายการถอนหายใจ ให้ความรู้สึกผิดหวัง เสียใจ เศร้าใจ พบบ่อยในคำสุดท้ายของแต่ละวรรค

2. กลวิธีการร้องเลียนเสียงธรรมชาติ การร้องเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงฟ้า เสียงฝน เสียงน้ำไหล หรือเสียงลม พบได้บ่อยในกลอนลำของครูฉลาด โดยเฉพาะในการร้องเกริ่น หรือร้องโอในท่อนแรก นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของครูฉลาด จนกลายเป็นลักษณะของกลอนลำทำนองอุบล โดยเฉพาะเมื่อหมอลำขึ้นต้นการร้องด้วยคำว่า “ฟ้าเอ๋ยฟ้า” จะเป็นที่ยึดกันโดยทั่วไปว่า หมอลำกำลังร้องกลอนลำทำนองอุบล

3. กลวิธีการใช้น้ำเสียงเพื่อสื่ออารมณ์ กลอนลำทางยาวเป็นกลอนลำที่มีจังหวะช้า เน้นการพรรณนาถึงสถานที่ต่าง ๆ และการพลัดพราก การสื่อสารทางอารมณ์ด้วยเสียงต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญ กลอนลำตามน้องท้าวอีสานบทนี้ ครูฉลาดได้แสดงให้เห็นถึงทักษะความเชี่ยวชาญในการใช้

น้ำเสียงหนักเบาที่แสดงอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งอารมณ์เศร้าเสียใจด้วยเสียงที่เบา สั่นเครือ สะอึกสะอื้น หรือเสียงที่หนักเพื่อแสดงความมุ่งมั่น เป็นต้น

4. กลวิธีการเอื้อนโดยใช้ลูกคอ เป็นกลวิธีการเอื้อนขั้นสูงที่พบได้ยาก การเอื้อนของครูฉลาด เป็นการเอื้อนที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เป็นการเอื้อนโดยใช้เสียงเต็มและเสียงนาสิก สลับกันไปแบบ อิสระ ไม่มีความสั้นยาวตายตัว หมอแคนที่บรรเลงจะเป่าตามทำนองไปเรื่อย ๆ เพื่อรอให้การเอื้อน จบลงแล้วดนตรีจึงบรรเลงทำนองต่อไป การเอื้อนในลักษณะนี้จะใช้เสียงทั้งหมดที่อยู่ในกลุ่มเสียง ปัญจมูลคือ พซลXดรX เป็นหลัก โดยการผันเสียงจากเสียงเต็มไปใช้เสียงนาสิกสลับไปมา ด้วยคำร้องที่เป็นเสียง ออ ส่วนใหญ่ เช่น ออ ออย อ่อย โอ โอ้อัย และมีเสียง ฮอ บ้าง เช่น เฮาะ ฮอย เป็นต้น การร้องลักษณะนี้ ใช้กลวิธีพิเศษคือการเอื้อนอย่างรวดเร็ว ให้มีลักษณะคล้ายการร้องให้คร่ำครวญ เหมือนจะขาดใจ และไม่หายใจระหว่างเอื้อน โดยเน้นการร้องให้ยาวจนหมดลมหายใจ เพื่อให้ผู้ฟัง รู้สึกได้เหมือนกับว่าคนร้อง ร้องให้จนจะขาดใจ กลวิธีการร้องเช่นนี้ ครู ป.ฉลาดน้อย คิดค้นขึ้น เพื่อให้ การร้องสามารถสื่ออารมณ์กับผู้ฟังได้มากที่สุด

5. กลวิธีการใช้คำพิเศษ การใช้คำพิเศษที่พบได้บ่อยที่สุดในกลอนลำของครูฉลาด คือคำว่า “แห่ล่บาคนี้” ซึ่งคำนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของครูฉลาด และกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลอนลำ ทำนองอุบล ให้ความหมายว่า แล้วบัดนี้ โดยจะใช้เพื่อเริ่มวรรคตอนในตอนเกริ่นหรือตอนเนื้อร้อง การร้องคำพิเศษจะใช้ เสียงใหญ่ เสียงหนัก และจะร้องด้วยเสียงที่ตั้งเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกสนใจ สะดุ้งหรือตื่นตัว สาเหตุที่เกิดการร้องคำพิเศษในลักษณะนี้ เมื่อไปแสดงหมอลำจะต้องร้องตลอดคืน ผู้ฟังมักง่วงนอน หรือจับหลับ การร้องเสียงดัง และหนักแน่นขึ้นมาอย่างฉับพลัน จะทำให้ผู้ฟังตื่นตัว และให้ความสนใจกลอนลำที่กำลัง จะร้องได้ (ครูฉลาด ส่งเสริม, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2558) นอกจากนี้ยังมีคำพิเศษอื่น ๆ เช่น “พูนแหล่ว” “เด้อหละนาง” ซึ่งมักจะใช้ในช่วงกลอนลำ การใช้คำ พิเศษลักษณะนี้มักตามด้วยการปิดเสียงเสมอ (ครูฉลาด ส่งเสริม, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2559)

ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญที่สามารถดำเนินการวิจัยสืบเนื่องได้อีกจากงานวิจัย ฉบับนี้ได้แก่ การศึกษาวิธีการร้องกลอนลำเพื่อรณรงค์ กลอนลำเพื่อการศาสนา กลอนลำในพิธีสู่ขวัญ ของครูฉลาด ส่งเสริม ผู้วิจัยพบว่ากลอนลำทั้ง 3 ประเภทยังมีแง่มุมทางวิชาการที่สามารถทำการวิจัยให้เกิด ความกว้างขวางได้อีกในอนาคต

รายการอ้างอิง

- เครือจิต ศรีบุญนาถ. 2546. *พัฒนาการเพลงพื้นบ้านอีสาน*. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- ฉลาด ส่งเสริม, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ). 2558. “สัมภาษณ์.” 14 ตุลาคม.
- ฉลาด ส่งเสริม, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ). 2559. “สัมภาษณ์.” 10 เมษายน.
- ฉลาด ส่งเสริม, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ). 2559. “สัมภาษณ์.” 10 ตุลาคม.
- บุษกร บิณฑสันต์ และคำคม พรประสิทธิ์. 2553. *หมอลำ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิ พรินท์ (1991) จำกัด.
- สุนทร อภิสุนทรางกูร. 2529. *หมอลำในการละเล่นพื้นบ้านศูนย์สังคีตศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว.